

Kritik mot Polismyndigheten för att en husrannsakan och en kroppsbesiktning genomfördes utan att det fanns grund för det samt för att kroppsbesiktningen genomfördes i en minibuss

Beslutet i korthet: En kvinna i bil blev stoppad av polisen. Polisen fattade misstanke om narkotikabrott och beslutade om husrannsakan i bilen och kroppsvisitation av kvinnan. Undersökningen av kvinnan genomfördes i den bakre delen av en minibuss, där kvinnan fick klä av sig först på överkroppen och sedan på underkroppen inför en kvinnlig polis.

Enligt JO hade Polismyndigheten inte fog för att anse att kvinnan var skäligen misstänkt för narkotikabrott. Polisen fattade därmed beslut om husrannsakan och kroppsvisitation utan att det fanns förutsättningar för det. Polismyndigheten kritiserar för detta.

JO uttalar att när en person tvingas att ta av sig sina kläder för att polisen ska kunna söka efter narkotika i kläderna, innebär detta ofrånkomligen att också den misstänktes kropp iaktas. Den polis som genomför undersökningen har i en sådan situation självfallet också uppmärksamhet på om den misstänkte t.ex. genom sin kroppsställning försöker gömma narkotika i sina armhålor eller på något annat ställe på kroppen. Även om den misstänktes kropp bara granskas som hastigast anser JO att undersökningen sammantaget måste ses som en kroppsbesiktning i rättegångsbalkens mening. Undersökningen av kvinnan var därför enligt JO en kroppsbesiktning och inte en kroppsvisitation.

Med hänsyn till att kroppsbesiktningen av kvinnan innebar att hon tvingades att klä av sig så att hon visade intima delar av kroppen, anser JO att den varit av mera väsentlig omfattning. En sådan kroppsbesiktning ska genomföras inomhus och i ett avskilt rum, och det finns inte något rättsligt utrymme för att genomföra den på något ställe som inte omfattas av begreppet inomhus. Polismyndigheten kritiserar för att kroppsbesiktningen av kvinnan genomfördes i en minibuss.

Enligt JO kan det finnas situationer när en kroppsbesiktning av mera väsentlig omfattning kan genomföras med bibehållen respekt för den misstänktes integritet och med tillfredsställande avskildhet trots att den inte genomförs inomhus. Mot denna bakgrund överlämnas beslutet till Justitiedepartementet.

Anmälan

I en anmälan till JO förde AA fram klagomål mot Polismyndigheten, polisregion Stockholm, bl.a. för att hon tvingats klä av sig i en polisbuss inför en polis som skulle leta efter narkotika. Hon uppgav i huvudsak följande.

En lördag i oktober 2017 blev hon stoppad av polisen när hon var på väg i bil från en promenad med en ung flicka som hon är kontaktperson för. Polisen frågade bl.a. vem som ägde bilen. Hon var osäker på detta då det var en tillfällig bil i väntan på en ny. Polisen beslutade att hon skulle klä av sig i en polisbuss inför en kvinnlig polis som skulle leta efter narkotika. Polisen uppgav inte något skäl till beslutet. AA har aldrig missbrukat droger eller gjort sig skyldig till brott som har med droger att göra.

Utredning

Inledning

I handlingar från Polismyndigheten avseende den anmälda händelsen anges att en polispatrull stoppade en bil med anledning av att den framfördes oregelbundet. Föraren blev mycket nervös och svarade otydligt på frågan om vart de var på väg. Hon visste inte vem som var ägare till bilen och svarade otydligt och nervöst på frågan om hon hade någon narkotika med sig. Föraren misstänktes för narkotikabrott, och polisen genomförde en kroppsvisitation av henne och en husrannsakan i bilen. Mellan förarsätet och passagerarsätet hittades en tablettburk med genomskinlig vätska. Enligt ett analysbesked från Nationellt forensiskt centrum innehöll vätskan inte narkotika.

Polismyndighetens yttrande

JO begärde att Polismyndigheten skulle yttra sig om grunden för husrannsakan och kroppsvisitationen av AA samt om hur kroppsvisitationen genomfördes.

Polismyndigheten (BB) yttrade sig efter att de befattningshavare som berörs av anmälan fått tillfälle att lämna upplysningar. Myndigheten redovisade bl.a. följande upplysningar från berörda befattningshavare.

Polisassistent [...] CC har angett att han som förundersökningsledare i den aktuella förundersökningen fattade tvångsmedelsbesluten rörande AA. Vid tillfället var han och [polisassistent] DD i Liljeholmen och såg en bil som framfördes på ett sätt som väckte misstanke om att bilföraren skulle kunna vara alkoholpåverkad. De lät utföra en registerkontroll rörande det framförda fordonet som visade sig ägas av AA:s före detta man, vilket är en person som han vet är dömd för narkotikabrottslighet vid flera tillfällen. De stoppade bilen och föraren AA visade sitt körkort och fick avge utandningsprov i ett så kallat sållningsinstrument för kontroll av om hon kunde ha alkohol i utandningsluften. Proveresultatet gav ingen misstanke om trafiknykterhetsbrott.

AA tillfrågades om vem som ägde bilen och svarade att hon inte visste det, vilket CC tyckte var anmärkningsvärt. Han började fundera över om AA kunde ha narkotika på sig eller i bilen. När AA tillfrågades om hon hade narkotika på sig eller i bilen blev hon nervös. Hon svarade ungefär: öh, öh, tog en paus, tittade sig omkring i bilen som om hon letade efter något. Sedan svarade hon något i stil med att: Det borde det inte finnas.

Till följd av AA:s beteende och svar på frågan om hon hade narkotika på sig eller i bilen, kom CC fram till att AA var skäligen misstänkt för narkotikabrott (innehav) och att hon därför skulle kroppsvisiteras och att husrannsakan skulle verkställas i bilen för att leta efter narkotika. AA informerades om brottsmisstanken mot henne och att hon därför skulle kroppsvisiteras och att husrannsakan skulle genomföras i bilen.

AA tillfrågades om hon ville åka till polisstationen för att där verkställa kroppsvisitationen och hon insisterade på att hon ville bli kroppsvisiterad på platsen för ingripandet. CC är övertygad om att integritetskränkningen som kroppsvisitationen innebar för AA hade varit större om kroppsvisitationen verkställdes i en arrestcell på polisstationen än på det sätt som den kom att verkställas. Det fanns inga öppna lokaler i närheten av platsen för fordonstoppet där polisen kunde låna ett avskilt utrymme. Det var lördag kväll i oktober vid åttatiden. Det var mörkt ute och nästan folktomt på platsen. Han beslutade att kroppsvisitationen skulle utföras i polisens buss och AA uttryckte inga invändningar mot detta. Bussen hade tre rader med säten inbegripet framsätena och hade tonade rutor överallt utom på framrutan. När AA kroppsvisiterades befann hon sig ensam längst bak i bussen tillsammans med [polisassistent] EE framför sig. Insynen utifrån var obefintlig.

Vid husrannsakan i bilen påträffades ett baseballträ i metall samt en tablettburk med en vätska inuti som CC trodde var en amfetaminlösning. Av burkens märkning framgick att den tidigare innehållit narkotikaklassade tabletter. AA delgavs misstanke om dels narkotikabrott genom innehav av den vätska som antogs kunna vara narkotika, dels brott mot knivlagen genom att i bil på allmän plats ha innehaft ett bollträ lätt tillgängligt på förarplatsen. Hon tillfrågades om hon önskade ha en försvarare närvarande vid förhöret men avböjde den möjligheten och därefter förhördes hon på platsen om de misstänkta brotten.

EE har, förutom uppgifter som CC lämnat, framfört i huvudsak följande. Hon verkställde kroppsvisitationen av AA i en civil minibuss tillhörande Polismyndigheten. EE frågade om AA hade någon narkotika på sig och AA svarade att hon inte hade det. Hon berättade för AA att hon skulle titta överallt och även i AA:s underkläder. Först fick AA ta av sig de yttersta kläderna och fickorna på de kläderna kontrollerades. Därefter fick AA ta av sig tröjan och sedan visa att hon inte hade narkotika i sin BH. Därefter fick AA ta på sig BH och tröja. EE bad AA dra ner sina byxor och trosor, vilket hon gjorde. AA fick sedan dra upp trosorna och byxorna eftersom det inte påträffades någon narkotika i trosorna. AA var aldrig vid något tillfälle helt naken och hade kläder på sig antingen på överkroppen eller på underkroppen. De klädesplagg AA hade på sig tog hon själv av på uppmaning av EE, som inte behövde dra av eller hjälpa AA att ta av sig något klädesplagg. Hon upplevde att AA var tillmötesgående eftersom hon gjorde som EE sa och bad om. AA nämnde något om att hon förstod varför EE visiterade henne. Ingen narkotika hittades vid kroppsvisitationen. Det var folktomt i området vid tiden för åtgärderna.

Polismyndigheten redovisade följande bedömning.

Grunden för husrannsakan i bilen och kroppsvisitationen av AA

En utgångspunkt för att få genomföra en husrannsakan, kroppsvisitation eller kroppsbesiktning är att det föreligger en skäligen misstanke om brott.

Poliserna, som efter registerkontroll fått information om att bilen som AA framförde ägdes av en person som tidigare dömts för flera narkotikabrott, har uppgett att de tyckte att det var anmärkningsvärt att AA uppgav att hon inte visste vem som ägde bilen. Denna omständighet tillsammans med iakttagelser av AA:s beteende, nervositet samt svar på polisernas fråga om hon hade narkotika

på sig eller i bilen har enligt utredningen i ärendet legat till grund för bedömningen att det förelegat en skälig misstanke om narkotikabrott (innehav). Någon ytterligare omständighet har inte framkommit.

Även om Polismyndigheten har förståelse för CC:s bedömning anser myndigheten vid en granskning i efterhand att ingen av de anförda omständigheterna, enskilt eller tillsammans, synes vara sådana konkreta omständigheter som gav grund för en skälig misstanke om narkotikabrott. Det kan därför ifrågasättas om misstanken mot AA nådde upp till den styrka som krävs för skälig misstanke, vilket var en förutsättning för beslutet om kroppsvisitation och husrannsakan. Det kan inte heller anses ha förelegat några faktiska omständigheter som påtagligt visade att man med fog kunde förvänta sig att påträffa visst föremål eller vinna utredningsresultat. Vid sådant förhållande har det inte heller funnits skäl för aktuella tvångsmedelsbeslut.

Av den beslutande polismannens egna uppgifter framgår att beslutet om kroppsvisitation av AA fattades samtidigt som beslutet om husrannsakan i bilen. Med hänsyn till allmänna principer för tvångsmedelsanvändning fanns det enligt Polismyndigheten skäl att avvakta med beslut i frågan om kroppsvisitation tills husrannsakan i bilen hade slutförts.

Fråga om kroppsvisitations genomförande

Den undersökning som gjordes av AA i förevarande ärende bestod i att hon först fick ta av sig de yttersta kläderna varvid fickorna på de kläderna kontrollerades. Hon fick sedan ta av sig tröjan, visa att det inte fanns någon narkotika i BH:n varefter hon fick ta på sig BH och tröja igen. Därefter fick AA dra ner sina byxor och trosor. När EE konstaterat att det inte fanns någon narkotika i trosorna fick AA dra upp trosorna och byxorna igen. AA var inte vid något tillfälle helt naken och hade kläder på sig antingen på överkroppen eller på underkroppen.

Det står således klart att AA vid undersökningen befann sig tillsammans med EE längst bak i en polisbuss, som kan antas vara ett tämligen trångt utrymme, och att hon där fick dra ner byxor och trosor för att kontroll av eventuell förekomst av narkotika i trosorna skulle kunna ske. AA har alltså varit naken, i vart fall delvis, i EE:s åsyn i ett trångt utrymme. De undersökningsåtgärder som vidtogs, t.ex. genomsökning av AA:s underkläder m.m., faller inom ramen för en kroppsbesiktning, oaktat att syftet inte har varit att undersöka AA:s kropp.

Det aktuella fordonet hade tonade sid- och bakrutor samt delvis tonad framruta. Även om det var folktomt på platsen vid tillfället så har undersökningsåtgärderna vidtagits i ett fordon vid en trafikkorsning i ett tätbebyggt område där det inte kunde uteslutas att någon passerade polisbussen. Det synes därtill endast ha varit polismannens kropp och framförvarande säten som skylde insynen från fordonets framruta.

Enligt Polismyndigheten kan det – med hänsyn till de sammantagna omständigheterna som redovisats ovan – med visst fog ifrågasättas om inte den aktuella undersökningen har varit av mera väsentlig omfattning och därför rätteligen borde ha skett inomhus och i avskilt rum. Det kan vidare ifrågasättas om den har genomförts i enlighet med de krav på avskildhet och värdighet som ska iakttas vid genomförandet av en sådan undersökning. Uppgifterna om AA:s önskemål, tidpunkt, plats och obefintlig risk för insyn i polisbilen förändrar inte den bedömningen.

Åtgärden att under de förutsättningar som var aktuella i det här fallet företa en undersökning av AA i den omfattning som skett framstår avslutningsvis som tveksam med hänsyn till kravet på proportionalitet vid polisingripanden.

Rättslig reglering

Om det finns anledning att anta att det har begåtts ett brott som det kan följa fängelse på får en husrannsakan göras hos den som är skäligen misstänkt för brottet, bl.a. för att söka efter föremål som kan tas i beslag eller annars för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning om brottet (28 kap. 1 § rättegångsbalken, RB).

Den som skäligen kan misstänkas för ett brott som det kan följa fängelse på får kroppsvisiteras och kroppsbesiktigas, bl.a. för att söka efter föremål som kan tas i beslag eller annars för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning om brottet. Med kroppsvisitation avses en undersökning av kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig. Med kroppsbesiktning avses en undersökning av människokroppens yttre och inre samt att ta prov från människokroppen och undersöka sådana prov. (Se 28 kap. 11 och 12 §§ RB.)

JO har vid flera tillfällen uttalat att det för att en person ska anses skäligen misstänkt för ett brott krävs att det finns konkreta omständigheter som med viss styrka pekar på att den misstänkte har begått den gärning som misstanken avser. Omständigheterna måste alltså vara av det slaget att de ger upphov till en faktabaserad misstanke. Det är emellertid inte möjligt att lägga fast några mer bestämda riktlinjer för vad som ska krävas för att en misstanke ska anses vara skäligen. Frågan får i stället besvaras från fall till fall, och vanligen finns det ett visst utrymme för olika bedömningar. (Se t.ex. JO 2016/17 s. 383, dnr 971-2015, och JO:s beslut den 2 februari 2017, dnr 1912-2015.)

Vid beslut om och genomförande av en husrannsakan, en kroppsvisitation eller en kroppsbesiktning ska proportionalitetsprincipen tillämpas. Den innebär att skälen för åtgärden ska uppväga det intrång eller de men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte (se 28 kap. 3 a § och 13 § första stycket RB).

Även den s.k. hänsynsprincipen ska beaktas vid genomförandet av ett tvångsmedel. Den innebär bl.a. att diskretion bör iaktas vid genomförandet av tvångsmedel och kommer till uttryck i 23 kap. 4 § andra stycket RB där det anges att en förundersökning ska bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för misstanke eller orsakas kostnad eller olägenhet.

Kravet på hänsyn kommer till uttryck även i 28 kap. 13 § andra stycket RB. Där anges att en kroppsvisitation eller en kroppsbesiktning som är av mera väsentlig omfattning ska verkställas inomhus och i ett avskilt rum. Om den misstänkte behöver blotta sig endast i mindre omfattning kan det anses vara en kroppsbesiktning eller kroppsvisitation som inte är av väsentlig omfattning (se JO 2015/16 s. 154, dnr 3820-2013). Även i sådana fall är utgångspunkten dock att undersökningen ska ske inomhus och i ett avskilt rum. Om den misstänkte självmant uttrycker önskemål om det och undersökningen kan genomföras i tillfredsställande avskildhet och med den värdighet som kan krävas kan dock undersökningen enligt JO få ske utomhus i samband med ingripandet.

Bedömning

Besluten om husrannsakan och kroppsvisitation

Av utredningen i ärendet framgår att de poliser som stoppade AA tyckte att hon uppträdde osäkert och nervöst när hon fick frågor bl.a. om vem som ägde bilen som hon körde och om det fanns narkotika i den. Vidare framgår att poliserna vid en registerkontroll fick kännedom om att bilen tillhörde AA:s tidigare make som dömts för narkotikarelaterad brottslighet. Dessa omständigheter lades till grund för bedömningen att AA var skäligen misstänkt för narkotikabrott och därmed också för besluten om husrannsakan och kroppsvisitation.

För att en person ska anses skäligen misstänkt för ett brott måste det, som redovisats ovan, finnas konkreta omständigheter som med viss styrka pekar på att den misstänkte har begått den gärning som misstanken avser. JO har tidigare uttalat att det förhållandet att en person betar sig underligt, uppträder nervöst eller undviker kontakt med polisen inte i sig kan anses ge grund för misstanke om brott, än mindre för misstanke om brott av ett visst slag (se JO 2009/10 s. 72, dnr 1516-2007). Ett beslut om kroppsvisitation kan aldrig grundas bara på allmänna kunskaper om en viss persons livsföring eller tidigare brottslighet. Enbart det förhållandet att någon är känd i narkotikasammanhang är exempelvis inte tillräckligt för att grunda en skäligen misstanke om narkotikabrott. Inte heller sådana omständigheter som att en person med denna bakgrund är i sällskap med någon annan som också är känd i narkotikasammanhang eller att han eller hon påträffas i anslutning till en bostad eller annan lokal där sådana personer brukar uppehålla sig kan anses utgöra tillräcklig grund för en skäligen brottsmisstanke (se JO 1993/94 s. 101, dnr 1127-1992). Detsamma gäller i fråga om kroppsbesiktning.

Utifrån de omständigheter som har anförts hade Polismyndigheten enligt min uppfattning inte fog för att anse att AA var skäligen misstänkt för narkotikabrott. Polismyndigheten fattade därmed beslut om husrannsakan och kroppsvisitation utan att det fanns förutsättningar för det. Myndigheten ska kritiseras för detta.

Undersökningen av AA och hur den genomfördes

Undersökningen av AA genomfördes genom att hon ombads ta av sig på överkroppen och sedan, efter att hon klätt på sig på överkroppen igen, ombads ta av sig på underkroppen. AA kom alltså att visa större delen av sin kropp naken, även om hon inte vid något tillfälle var helt avklädd.

Polismyndigheten har i sitt yttrande till JO bedömt att undersökningen av AA inte var en kroppsvisitation utan måste ses som en kroppsbesiktning enligt 28 kap. 12 § RB, trots att syftet inte var att undersöka AA:s kropp.

En kroppsvisitation som syftar till en undersökning av en persons kläder ska inte genomföras så att den som undersöks behöver stå naken i en tjänstemans åsyn (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 1 oktober 2018, Zeteo, kommentaren

till 28 kap. 11 §). JO har tidigare ansett att en åtgärd som inneburit att en person har fått ta av sig alla kläder och böja sig framåt respektive att vända sig om för att poliserna skulle kunna se andra sidan av kroppen varit så ingripande åtgärder att de varit att betrakta som en kroppsbesiktning (se JO:s beslut den 17 januari 1994, dnr 3-1993, och den 13 december 2013, dnr 5360-2012).

I detta fall misstänkte polisen AA för innehav av narkotika, men det framgår inte närmare var de trodde att hon förvarade den. Mot den bakgrunden måste syftet med undersökningen ha varit att leta efter narkotika hos AA oavsett var den kunde finnas. När en person tvingas att ta av sig sina kläder på överkroppen och att dra ned sina trosor inför en polis, för att polisen ska kunna söka efter narkotika i kläderna, innebär detta ofrånkomligen att också den misstänktes kropp iakttas. Den polis som genomför undersökningen har i en sådan situation självfallet också uppmärksamhet på om den misstänkte t.ex. genom sin kroppsställning försöker gömma narkotika i sina armhålor eller på något annat ställe på kroppen. Även om den misstänktes kropp bara granskas som hastigast anser jag att undersökningen sammantaget måste betraktas som en kroppsbesiktning i rättegångsbalkens mening. I likhet med Polismyndigheten gör jag alltså bedömningen att undersökningen av AA var en kroppsbesiktning.

Med hänsyn till att kroppsbesiktningen innebar att AA tvingades att klä av sig så att hon visade intima delar av kroppen får den anses ha varit av mera väsentlig omfattning. En sådan kroppsbesiktning ska enligt 28 kap. 13 § andra stycket RB genomföras inomhus och i ett avskilt rum. Så som bestämmelsen är utformad finns det inte något rättsligt utrymme för att genomföra den på något ställe som inte omfattas av begreppet inomhus, t.ex. i ett transportmedel (jfr t.ex. 29 § lagen om straff för smuggling).

I detta fall genomfördes kroppsbesiktningen av AA i den bakre delen av en minibuss. Den har därmed inte genomförts på det sätt som anges i bestämmelsen i 28 kap. 13 § RB. Det förhållandet att AA inte hade uttryckt någon invändning mot att undersökningen genomfördes i bussen saknar betydelse i detta sammanhang. Polismyndigheten ska kritiseras för hur undersökningen genomfördes.

Skälet till att en kroppsbesiktning av mera väsentlig omfattning enligt den aktuella bestämmelsen ska genomföras inomhus och i ett avskilt rum är självfallet att en sådan undersökning är särskilt känslig från integritetssynpunkt. JO har dock i ett beslut från 2008 pekat på att det kan finnas situationer då en kroppsbesiktning av mera väsentlig omfattning av praktiska skäl är svår att genomföra inomhus, men där tillfredsställande avskildhet ändå kan åstadkommas, och överlämnat beslutet till Justitiedepartementet för kännedom (JO 2008/09 s. 156, dnr 3526-2007). Någon ändring av bestämmelsen i 28 kap. 13 § RB har inte skett med anledning av påpekandet.

Även jag anser att det kan finnas vissa situationer när en kroppsbesiktning av mera väsentlig omfattning kan genomföras med bibehållen respekt för den

misstänktes integritet och med tillfredsställande avskildhet trots att den inte genomförs inomhus. Det skulle t.ex. kunna röra sig om en undersökning som sker i ett transportmedel som är så rymligt att det erbjuder ett avskilt utrymme som är att jämföra med ett rum och som också är skyddat från insyn, t.ex. i en husbil eller större polisbuss som är särskilt anpassad för ett sådant ändamål. Detta skulle också kunna vara till fördel för den som ska kroppsbesiktigas eftersom han eller hon då inte behöver följa med t.ex. till en polisstation, vilket i sig kan väcka uppmärksamhet och innebära en olägenhet för den enskilde. Mot den bakgrunden lämnar jag över beslutet till Justitiedepartementet.

Ärendet avslutas.

Cecilia Renfors

Helena Tyni

Byråchefen Stefan Nyman har deltagit i beredningen av ärendet.

Sändlista

AA

Polismyndigheten, rättsavdelningen (A068.750/2018)

Justitiedepartementet